

1898 Սինէմաթօկրաֆ .

1899 Արագ հեռագիր .

» Անթել թէլէֆօն .

» Թոքախտի դարման .

» Հեղուկ օդ .

1900 Ընդծովեայ պատերազմական նաւ .

19րդ դարու մէջ կատարուած հսկայ յառաջադիմութեանց եւ հրաշալի գիւտերու միայն ցուցակը աչքի առաջ ունենալով , մարդս կատիւ պուր ինքն իրեն հարց տալ թէ ալ ի՞նչ մնացած է 20րդ եւ անոր յաջորդող դարերու մէջ կատարելու կամ դանելու :

Եւ իսկապէս շատ մեծ բան չէ մնացած լուծելու . 20րդ եւ յաջորդ դարերը գուցէ կատարելագործեն օդային ճանապարհորդութիւնը , լուծեն կանխադուշակ երազներու եւ բնազդումներու գաղանիքը , կեանքը երկարելու եւ անդարմանելի նկատուած հիւանդութիւններու բուժական միջոցները գտնեն , քիմիական սնունդ պատրաստեն , եւ սօսիալիզմի մեծ խնդիրը կարգադրելով , իրագործեն Աւետարանի խօսքը՝ — «Մի հօս եւ մի հովիւ» :

ՏՕՔԹ. Կ. Յ. ՓԱՇԱՅԵԱՆ

Գ Ե Ր Ե Զ Մ Ա Ն Ն Ե Ր

ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹՈՂԱ ԵՒ Մ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ

Հայ Ժողովրդի ծոցէն ելած երկու անդուգական բանաստեղծներ կը հանդէին Նոր-Նախիջևանի ո . Խաչ վանքի գաւթին մէջ : Երկու վաղեմի դասընկերներ դացած միացած են յաւիտենականութեան մէջ եւս :

Գամառ-Քաթիպա եւ Մ. Նալբանդեան իրենց զգայուն քնարը թըրթռացուցած են մինչեւ իրենց յետին շունչը : Երկուքն ալ արտասուքներ խլած են մինչեւ իսկ քարացած աչքերէ :

Բայց երկու սրտակիցներու եւ գաղափարակիցներու գերեզմաններն ալ անշուք վիճակի մէջ կը մնային մինչեւ վերջին 1901 տարին , եւ միայն զգայուն հրապարակագիր մը , — Գրիգոր Չալխուչեան , — իր գրչով եւ տոկունութիւնով կարողացաւ ամբողջ ինը տարի մաքառիլ մեր անդգոյ հասարակութեան հետ , Գամառ-Քաթիպայի անուան արժանի յիշատակարանը կանգնելու նպատակով :

Եւ այսօր , շնորհիւ Գր. Չալխուչեանի յամառ աշխատանքին եւ բացած հանգանակութեան , Գամառ-Քաթիպայի գերեզմանին վրայ կանգնուած է վայելուչ արձան մը , որ մեր երիտասարդ քանդակագործ Անդրէաս Տէր-Մարութեանի հեղինակութիւնն է :

ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹՈՒՊԱՅԻ ՍՐՋԱՆԻ ԲԱՑՄԱՆ ԲՈՊԷՆ

Արձանի բացումը տեղի ունեցած է անցեալ տարի սեպտեմբերի 23-ին (հ. տ.) խոսուն բաղմութեան մը ներկայութեամբ :

Պատուանդանի քարերը տեղ տեղ յղկուած են ու վրան փորագրուած բանաստեղծի ոտանաւորներէն մի քանի տողեր , այսպէս .

«Բանաստեղծ , ինչ փոյր , որ քո սրտի ձեռք կան վշտեր հազար
Չե՞ որ քո վշտից պիտի ծագի պատգամ քո ազգի հաւնար» :

«Այո՛ , իմ քնարի տունը ձայները
Յընցեցին հայի հոգու շարերը ,
Արիւն եւ ազնիւ սրտե քանեցին ,
Կտրիճի աչքե քունը փախուցին» :

«Մի կարծեք որ ես սին փառքի հաւնար ,
Իմ հառաչանքով լըցրի . . . աշխարհ .
Այս հեզ անքոյի ծափին ու գովքին
Կարօտ չեմ քնաւ իմ հպարտ հոգին» :

Տեղական , Նոր-Նախիջեւանի բարբառով հետեւեալը .

«Եփօր շատ տարի կանցնի ու կերթաւ
Ու օսկոռներու իզն ալ չե՞ մնարու
Հա՛յրախ խեղճ հայեր , ձեր օրտիք կուգան
Պապերուն մեղքը փոխի վրայ շարու» :

«Մեղքիդ քեզի ու քո զաւակիս
Պահպանե՛ հաւատ լուզուն խեղճ ազգիս
Ու անկե՛ կետ չի ցաւիդ հոգիս
Թե՛ որ տուն ինձի չի սիրիս , ախիս» :

Ինչպէս մեր պատկերներէն կը տեսնուի , բացման ժամանակ արձանը զարդարուած է կենդանի ծաղիկներով , պսակներով եւ այլ զարդարանքներով . նոյն իսկ արծաթեայ պսակ մը ղրկուած է «Ազգային անմահ երգիչ Ռափայէլ Պատկանեանին — Մոսկուայի հայ հասարակութիւնից» : Բայց կստիպուի՞մ հարցնել հոս , — Ո՞ւր էին այս բոլոր ցոյցարար պարօններն երբ բանաստեղծը յուսահատ վիճակի մէջ , անօթի-ծաւրաւ , հիւանդանոցի մը անկիւնը նետուած՝ իր մահուան բոստին կսպասէր : Լաւ է ըսած հայկական առածը . «Գնա մեռի՛ր , եկուր սիրեմ . . . »

ԿԱՄԱՌ-ԴԱԹԻՊԱՅԻ ԱՐԶԱՆԸ ԲԱՑՈՒՄԷՆ ՅԵՏՈՅ

Գամառ-Գաթիպայէն յետոյ՝ կարգը Մ. Նալբանդեանին եկած է :

Ա. Չալխուշեան առանց վհատելու նախորդին համար կրած տանջանքներէն՝ այսօր ալ ձեռնարկած է նոր հանգանակութեան մը եւս , Մ. Նալբանդեանի գերեզմանին վրայ վայելուչ մահարձան մը կանգնելու :

Այս նպատակով Ա. Չալխուշեան գրած է ինձ հետեւեալ նամակը , զոր կը յանձնեմ ոչ միայն մեր պարիսպաքնակ ազգայիններու այլ եւ համայն հայութեան ուշադրութեան , վստահ լինելով որ իրենց առօրեայ աւելորդ ծախքերէն փոքրիկ դումար մը խնայելով՝ պիտի յատկացնեն անմահ Նալբանդեանի յիշատակն յարգելու :

«Նոր-Նախիջեւանի ս. Խաչ վանքում թաղուած է մեր ազգի պարծանքը՝ Միքայէլ Նալբանդեան , Ռափայէլ Պատկանեանի կողքին : 23 սեպտեմբերի , ինչպէս Ձեզ յայտնի է , Գամառ-Գաթիպայի արձանը բացուեց , մինչդեռ Նալբանդեանի շիրիմը տղեղ եւ անշուք կը մնայ , թէեւ նորա մեռածը 36 տարի է :

«Պէտք է անշուշտ կանգնել մի արձան եւ Նալբանդեանի վրայ . մենք յանձն առինք ժողովել փող . կը հարկաւորի մօտաւորապէս երեք հազար բուպլի : Ներկայ հանգամանքներում շատ դժուար է լըրագրի միջոցով փող ժողովելը . թէպէտ եւ մենք գրեցինք «Մշակ» լրագրին , հրաւիրելով ազգի ուշադրութիւնը մեր ձեռնարկի վրայ , բայց տոանձին յոյս չունինք : Այս դործը կարճ միջոցին կը յաջողի , եթէ ուրիշներն էլ , որոց թուին մէջ եւ Դուք հաճեք աշխատիլ :

«Ճանաչելով Ձեզ եռանդոտ եւ ազգասէր անձ մը , կը խնդրեմ Ձեզանից անյապաղ սկսիլ փող ժողովել Պարիզում եւ ստացած գումարներն ուղարկել՝ Nakhitchewan/Don (Russie). Gr. Tchalkhouchian .

Ձեզ յարգող

ԳՐ . ՉԱԼԽՈՒՇԵԱՆ»

Ես կը նախընտրէի որ մեր ընթերցողներն ինքնաբերաբար կատարէին իրենց պարտականութիւնը , ուղղակի դիմելով Ա. Չալխուշեանի հասցէին : Այս է ճշմարիտ հայի բոնեւիք ընթացքը :

Կ . Յ . Բ .

ՊՐՈՖ. ԿԱՐԻՔՐԻ ՄԱՀԸ

16/29 Յունուարին հողին յանձնեցինք Կարիէրը :

Կարիէր երկու շաբաթ միայն մնաց անկողնի մէջ , թեթեւ ցրտառութեան հետեւանքով :

Հիւանդութիւնն երթալով ծանր կերպարանք ստացաւ իր ծերութեան պատճառով , (64 տարեկան էր) , եւ՝ ամսիս 14/27-ին մեռաւ :